

شایعه مهم‌ترین ابزار جنگ روانی دشمن

حجت الاسلام والمسلمین عبدالکریم پاک‌نیا تبریزی*

اشاره

امروزه شایعه به عنوان قوی‌ترین حربه دشمن و مهم‌ترین ابزار جنگ روانی وی در میدان مقابله با نظام اسلامی است. غفلت در این زمینه و کنترل نشدن وسائل ارتباط جمعی، رسانه‌ها و فضای مجازی در برابر شایعات، می‌تواند خسارات جبران‌ناپذیری به اعتقاد و اعتماد مردم وارد آورد. واژه‌های «شایعه»، «ارجاف»، «آراجیف»، «اذاعه»، «خبیر فاسق» و «خبیر نامطمئن» در رابطه با شایعه، در قرآن مطرح شده و خدای متعال نیز در مقابل این گناه کبیره فرمان شدیدترین مجازات را صادر کرده است؛ زیرا خطرات زیانباری برای جامعه اسلامی دارد و امنیت روانی جامعه اسلامی را به هم می‌ریزد.^۱

در این فرصت به اهداف، آثار و راه‌های مقابله با شایعه می‌پردازیم.

* پژوهشگر و استاد سطح عالی حوزه علمیه.

۱. ر.ک: نساء: ۸۳؛ نور: ۱۹؛ اسراء: ۳۶؛ حجرات: ۶.

الف) تعریف شایعه

شایعه در اصطلاح، به انتشار خبر پنهانی، بی‌اساس و ناروایی که در میان مردم زبان به زبان می‌گردد، اطلاق می‌شود.^۱ دهخدا در تعریف شایعه می‌گوید: «شایعه، خبر بی‌اساسی است که گوینده آن را برای ترور شخصیت انسان برجسته و آبرومند و یا هر موضوع دلخواه - فردی یا اجتماعی - در جامعه نشر می‌دهد».^۲ بنابراین شایعه از گناهان کبیره‌ای همچون دروغ، تهمت، بهتان، غیبت و ... نشأت گرفته و سبب شایع شدن این گناهان در جامعه می‌شود.

ب) اهداف شایعه

شایعات می‌تواند با اهداف و انگیزه‌های مختلفی ساخته شده و پخش شود. برخی از این اهداف و انگیزه‌ها عبارتند از:

۱. ایجاد وحشت

بخشی از شایعات، به منظور ایجاد ترس و وحشت و نگرانی در جامعه تولید و پخش می‌شوند؛ مانند شایعه تخریب سد فرات و تغییر جریان آب فرات در جنگ صفین که معاویه توسط عمروعاص در جامعه راه انداخت تا لشگر کوفه را با این شایعه بترساند.^۳

۲. ترویج بدبینی

برخی شایعات برای ترویج بدبینی و آزار و اذیت نسبت به اشخاص یا

۱. حسین راغب اصفهانی؛ مفردات الفاظ القرآن؛ ج ۱، ص ۴۷۰.

۲. علی اکبر دهخدا؛ لغت‌نامه؛ ذیل واژه شایعه.

۳. نصر بن مزاحم؛ وقعه صفین؛ ص ۱۹۰.

گروه‌های محبوب یا مقتدر در جامعه ساخته می‌شود؛ مانند شایعاتی که علیه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در صدر اسلام منتشر می‌شد،^۱ با هدف ایجاد بدبینی بود. همسر عزیز مصر نیز برای مخفی کردن خطایش، نسبت زنا به حضرت یوسف علیه السلام را در جامعه پراکنده کرد تا نسبت به آن حضرت بدبینی ایجاد کند.^۲

۳. ایجاد اختلاف

گاه شایعه برای تفرقه ایجاد کردن میان گروه‌ها و اقوام مختلف است؛ مانند شایع کردن دروغ‌هایی به نام شیعه و دروغ‌هایی به نام اهل سنت تا میان این دو گروه اختلاف ایجاد شود و خط وحدت و مقاومت بشکند. چندی پیش در فضای مجازی شایعه‌ای مبنی بر پس فرستادن خون‌های اهدایی هلال احمر ایران به فلسطین با این توهین زشت که «خون شیعه نجس است»، پخش شد. فضای این شایعه با ناصبی نشان دادن فلسطینی‌ها و سوءاستفاده از حس مذهبی ایرانی‌ها، سعی داشت تا حدودی افکار عمومی را در برهه خود تحت تاثیر قرار دهد و البته داده بود.^۳ شایعه دیگری با همین نیت ایجاد شد که رهبر معظم انقلاب درباره آن فرمود:

از جمله در قضیه غزه - در این جنگ بیست و دو روزه چند ماه قبل - جمهوری اسلامی در همه سطوحش، از رهبری و ریاست جمهوری و مسئولین گوناگون و مردم و تظاهرات و پول و کمک و

۱. یس: ۶۹.

۲. یوسف: ۲۵.

۳. خبرگزاری فارس؛ «مردم فلسطین دوستدار اهل بیت علیهم السلام هستند»؛ ۱۳۹۸/۰۳/۰۸.

سپاه و غیره، همه در خدمت برادران فلسطینی مظلوم و مسلمان قرار گرفتند. در بحبوحه این حرف‌ها، یک وقت دیدیم که ویروسی دارد تکثیر مثل می‌کند؛ دائم می‌روند پیش بعضی از بزرگان، بعضی از علماء، بعضی از محترمین، که آقا! شما دارید به کی کمک می‌کنید؛ اهل غزه ناصبی‌اند! ناصبی یعنی دشمن اهل‌بیت. یک عده هم باور کردند! دیدیم پیغام و پسغام که آقا، می‌گویند اینها ناصبی‌اند. گفتیم پناه بر خدا، لعنت خدا بر شیطان رجیم خبیث. در غزه مسجد الامام امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب هست، مسجد الامام الحسین هست، چطور اینها ناصبی‌اند؟! بله، سنی‌اند؛ اما ناصبی؟! این جور حرف زدند، این جور اقدام کردند، این جور کار کردند.^۱

۴. فریب افکار عمومی

فریب افکار عمومی برای پنهان‌سازی اهداف واقعی دشمن استفاده می‌شود؛ مانند قرآن به نیزه کردن لشگر شام هنگام شکست و رواج این شایعه که ما اهل قرآنیم، چرا با هم بجنگیم؟^۲

۵. غلبه در جنگ اقتصادی

هدف از این شایعه، ایجاد حالتی از نگرانی و ترس در بازار مالی یا اوضاع اقتصادی کشور به‌ویژه در زمان بحران‌ها و جنگ‌هاست. متأسفانه امروزه دشمنان داخلی و خارجی با این حربه، می‌کوشند تا در

۱. بیانات در دیدار روحانیون و طلاب تشیع و تسنن کردستان؛ ۱۳۸۸/۰۲/۲۳.

<http://farsi.khamenei.ir/video-content?id=۲۷۰۳۴>

۲. ابن ابی‌الحدید؛ شرح نهج البلاغه؛ ج ۲، ص ۲۱۰؛ نصر بن مزاحم؛ وقعهٔ صفین؛ ص

۴۷۸: «...فَلَمَّا أَشْفَوْنَا إِذَا هِيَ الْمَصَاحِفُ قَدْ رُبِّطَتْ عَلَى أَطْرَافِ الرِّمَاحِ...».

جنگ اقتصادی پیش آمده، پیروز میدان باشند؛ برای مثال افزایش روزمره قیمت برخی کالاها، موجب رواج شایعات اقتصادی و تقویت آن توسط دشمن می‌شود. تصور «گران‌تر شدن قیمت کالاها در زمان آینده» باعث افزایش خرید مردم نسبت به روزهای عادی می‌شود. در این میان برخی افراد نیز به محض شنیدن چنین شایعاتی، با هجوم به فروشگاه‌های مواد غذایی، تلاش می‌کنند تا از قافله عقب نمانند و اقلام مورد نظر را خریداری نمایند؛ اگرچه نیازی به آن کالا نیز نداشته باشند.

۶. توجیه اعمال زشت

از دیگر اهداف شایعات، توجیه کار خلافِ خلاف‌فکاران است. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «ذَوُوا الْعُيُوبِ يُحِبُّونَ إِشَاعَةَ مَعَايِبِ النَّاسِ لِيَتَسَبَّحَ لَهُمُ الْعَذْرُ فِي مَعَايِبِهِمْ»^۱ افراد آلوده و معیوب، تلاش می‌کنند عیوب دیگران را فاش نمایند تا برای خلاف‌های خویش، راه توجیه فراهم سازند». مرحوم حجت‌الاسلام و المسلمین آقای سید علی اکبر حسینی که در صدا و سیما برنامه «اخلاق در خانواده» داشت، می‌گفت:

روزی شخصی گفت از شما غیبت کرده‌ام، مرا حلال کنید. بعد توضیح داد که وقتی شما از حقوق همسر می‌گفتید، من چون پیش زخم کم آوردم، گفتم حرف‌های این سید را باور نکن. او اصلاً در خانواده‌اش چنان بداخلاق است که حد ندارد و من از همسایه‌های او شنیده‌ام. بعد این دروغ را برای دفاع از خودم گفتم و بین مردم شایع کردم تا تخلف خودم را بپوشانم.

۱. عبدالواحد تمیمی آمدی؛ غرر الحکم و درر الکلم؛ ص ۴۰۷، ح ۳۷.

ایشان که به خاطر توفیق در اجرای برنامه «اخلاق در خانواده» مورد غضب دشمن قرار گرفته و از قربانیان شایعات بود، می‌فرمود: در حرم مطهر حضرت امام رضا علیه السلام نشسته بودم، یکی از زوّار شروع به پرس‌وجو درباره صحت شایعات علیه من کرد. پاسخ دادم: «شایعه، تیری است که دشمن آماده می‌کند و به دست دوستان و مؤمنان می‌دهد و دوست مؤمن در جوار حرم رضوی به قلب انسان فرو می‌کند». ^۱ بنابراین منشأ شایعه، دشمن است؛ اما عامل پخش و به هدف رساندن آن، دوستان هستند.

۷. عقده‌گشایی

حسودان، کینه‌ورزان و انسان‌های شرور - که توان دیدن خوبی‌ها و موفقیت‌های دیگران را ندارند - علیه خوبان شایعه‌پراکنی می‌کنند. امام علی علیه السلام فرموده است: «عَادَةُ اللَّئَامِ وَالْأَعْمَارِ أَدِيَّةُ الْكِرَامِ وَالْأَخْرَازِ» ^۲ عادت ناکسان و ابلهان، آزار جوانمردان و آزاداندیشان است.

ج) آثار شایعه

اگر چه شایعه‌پراکنی در ظاهر کار بسیار آسانی به نظر می‌رسد و هر کس به راحتی می‌تواند شایعه‌سازی و شایعه‌پراکنی کند، اما آثار سوء و

۱. خبرگزاری اهل بیت علیهم السلام (ابنا)؛ «اخلاق عملی "حسینی اخلاق در خانواده" در برابر شایعات و ترور شخصیت»؛ ۱۳۹۷/۰۵/۱۰

<http://fa.abna24.com/news۷۳۹۰۵۳>

۲. عبدالواحد تمیمی آمدی؛ *غرر الحکم و درر الکلم*؛ ص ۴۵۸، ح ۱۷. امام علی علیه السلام در حدیث دیگری فرموده است: «الْأَشْرَارُ يَبْعُونَ مَسَاوِي النَّاسِ وَ يَتْرَكُونَ مَحَاسِنَهُمْ؛ اشرار و انسان‌های بدخو از پی بدی‌های مردم هستند و خوبی‌های افراد را نادیده می‌گیرند». عباس قمی؛ *سفینة البحار*؛ ج ۶، ص ۵۷۰.

مخرب و جبران‌ناپذیری را در جامعه به جای می‌گذارد. برخی از آثار زیانبار شایعه‌سازی و شایعه‌پراکنی عبارتند از:

۱. زمینه‌سازی قتل

گاهی پخش شایعه و رد و بدل کردن چند عبارت در ظاهر، موجب ریخته شدن خون بی‌گناهان می‌شود؛ برای مثال پس از حضور نیروهای حشدالشعبی در مناطق سیل‌زده ایران در ایام نوروز ۱۳۹۸ که به منظور امداد رسانی صورت گرفت، برخی سلبریتی‌ها، جریان‌ات سیاسی آلوده و غربزده، با حضور نیروهای بسیج مردمی عراقی مخالفت کردند. جریان وابسته به ضدانقلاب خارج‌نشین نیز در راستای سیاه‌نمایی علیه حشدالشعبی با شایعه‌پراکنی و دروغ‌پردازی به نام یک طلبه (که در عالم واقعیت، هویتی خارجی نداشت)، صفحه‌ای مجازی ساخته و به دروغ ادعا کردند یک روحانی، فتوای «جهاد نکاح» در خدمت حشدالشعبی برای زنان ایرانی را داده است! بعد از پخش این شایعه، بر دامنه انتقادات از حشدالشعبی در فضای مجازی افزوده شد. هنرپیشه‌ای نیز به این دروغ و شایعه جریان وابسته به ضدانقلاب دامن زد و با باز نشر صفحات مربوط، به عقده‌گشایی و تحریک احساسات عمومی پرداخت. رواج این شایعه و تحریک احساسات عمومی سبب شهادت مظلومانه روحانی متعهد حجت‌الاسلام و المسلمین مصطفی قاسمی همدانی گردید.^۱

۲. جابه‌جایی ارزش‌ها

گاهی دشمن به واسطه شایعه، ارزش‌ها را جابه‌جا می‌کند؛ یعنی «معروف» به جای «منکر» و «منکر» به جای «معروف» می‌نشیند تا آنجا

۱. خبرگزاری مشرق‌نیوز؛ «ردپای یک شبکه خزنه در شهادت مظلومانه طلبه همدانی»؛

که امام حسین علیه‌السلام با آن همه فضایل، «خارجی» و یزید شراب‌خوار و عیاش، «امیرالمؤمنین» لقب می‌گیرد.

در زمان حاضر نیز دشمن بسیار کوشید با رواج شایعات، جای «مظلوم» و «شهید» را با «ظالم» و «ستمگر» و «جلاد» جابه‌جا کند. از همین رو بود که مقام معظم رهبری هشدار داد و فرمود:

مراقب باشیم تا در دهه شصت، جای شهید و جلاد عوض نشود؛ زیرا ملت ایران در دهه شصت مظلوم واقع شد و به دلیل اینکه تروریست‌ها و منافقین و پشتیبانان آنها به امام علیه‌السلام و ملت ایران ظلم و خباثت کردند، ملت در موضع دفاع قرار گرفت و در نهایت هم پیروز شد.^۱

(د) روش‌های مقابله

برای کنترل شایعه، می‌توان از شیوه‌های مختلفی استفاده کرد و خطرات این تهدید اجتماعی را کاهش داد. برخی از این شیوه‌ها عبارتند از:

۱. اطلاع‌رسانی‌های دقیق

مسئولان با عملکرد صحیح و اطلاع‌رسانی‌های دقیق، نقش مهمی در کنترل شایعات دارند و می‌توانند آن را مهار کنند.

۲. مراجعه به منابع مطمئن

عادت دادن مردم به استفاده از منابع مطمئن در مقابل شایعات، نقش مؤثری در کشف حقایق و خنثی‌سازی شایعات دارد و دشمنان را از رسیدن به اهداف شومشان مأیوس می‌گرداند. چنانچه در آیه ۶ سوره

۱. سخنرانی رهبر معظم انقلاب در مراسم بیست و هشتمین سالگرد رحلت امام خمینی علیه‌السلام

حجرات تصریح شده است که اگر شخص فاسقی خبر برای شما بیاورد درباره آن تحقیق کنید.

۳. آگاهی بخشی

آگاه کردن مردم نسبت به رویدادهای اجتماعی و نیز اطلاع‌رسانی سریع و صحیح، زمینه اعتماد متقابل میان دولت و ملت را فراهم می‌کند و ارائه منبع موثق اخبار اجتماعی از سوی دولت، زمینه بسیاری از سوء تفاهات و اخبار نادرست را از بین می‌برد. برای مثال می‌توان شایعات را در صدا و سیما یا سایت‌ها و رسانه‌ها مطرح نمود و به آنها پاسخ داد. چنانکه هاشم بن عتبه از همراهان امام علی علیه السلام به شایعه نماز نخواندن حضرت یا شرکت امام در قتل عثمان که در جنگ صفین مطرح شده بود، پاسخ داده و ضمن ایجاد فضا و زمینه آگاهی بخشی در برخی افراد، شایعه را نیز تا حدودی خنثی نمود.^۱

۴. تقویت اعتقادات و اخلاق جامعه

با آموزش معارف الهی و سخنان گهربار اهل بیت علیهم السلام می‌توان اعتقادات و اخلاق جامعه را تقویت نمود و تأثیر شایعات را در جامعه کاهش داد.

۵. اجرای حدود الهی

شایعه‌پراکنان، باید به دست قانون سپرده شوند تا طبق حکم خدا و قانون اسلامی با آنان رفتار شود.^۲

۱. محمد بن جریر طبری؛ تاریخ الامم و الملوک (تاریخ طبری)؛ ج ۵، ص ۴۲؛ نصر

بن مزاحم؛ وقعة صفین؛ ص ۳۵۳.

۲. احزاب: ۶۰ - ۶۲.

۶. پاسخ غیرمستقیم

گاهی پاسخ غیرمستقیم، می‌تواند درمان خوبی برای ختشی کردن شایعه باشد. روش زیبای خطیب مشهور، استاد محمد تقی فلسفی، با شایعه نمونه مناسبی در این زمینه است. ایشان در خاطراتش می‌نویسد:

من زمانی به دلیل سابقه مبارزاتم با حزب توده و نام نبردن از مصدق در منابر، در معرض تهمت‌ها و نسبت‌های ناروا قرار گرفتم. مخالفین من نامه‌ای اعتراض‌آمیز برای آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله ارسال و به ایشان اعتراض کردند که چرا از فلانی حمایت می‌کنید، در حالی که دخترهایش در کاباره‌ها می‌رقصند! آقای بروجردی از این نامه سراسر تهمت بسیار ناراحت شدند؛ زیرا می‌دانستند که من در آن زمان چهار فرزند پسر و تنها یک دختر دارم که آن هم چهار یا پنج ساله است. ایشان نامه را برایم فرستادند و فرمودند آن طور که صلاح می‌دانید در یکی از سخنرانی‌های خود که از رادیو پخش می‌شود، به نحوی مناسب آن را تکذیب کنید. من که نمی‌خواستم به مردم بگویم چنین نامه‌ای نوشته شده است، موضوع را به گونه‌ای مطرح کردم که کسانی که این شایعه را شنیده‌اند و یا خواهند شنید، به بطلان آن واقف شوند (دیگران هم که این شایعه را نشنیده‌اند، باخبر نشوند). در آن منبر گفتم: تربیت فرزند اهمیت بسیار دارد، اما تربیت فرزند دختر و حفظ او از انحراف اخلاقی به مراتب سخت‌تر از تربیت پسر است و این مطلب را من نمی‌توانم آن‌طور که باید درست بفهمم؛ زیرا تنها یک دختر خردسال دارم و می‌دانم مراقبت از دخترانی که به سن بلوغ رسیده و وارد اجتماع شده‌اند، برای پدران و مادران چقدر مشکل است. شما باید این را از والدینی بپرسید که دختران در سنین

بلوغ دارند تا واقف به سختی‌ها و مشکلات تربیت آنها گردند...
بدین ترتیب آن شایعه را تکذیب کردم.^۱

هـ) نقش شایعه در ترور شخصیت امام حسین علیه السلام

در حماسه عاشورا نیز دشمن از حربه شایعه به طور گسترده بهره برد؛ چنانکه گفته‌اند مظلومیت امام حسین علیه السلام از لحاظ ترویج شایعات و ترور شخصیت حضرت، مهم‌تر از شهادت جسم او و پایمال شدن زیر سم اسبان است. دشمن از این ابزار روانی چنان بهره برد که مردم غافل را در مقابل امام حسین علیه السلام به نحو گسترده‌ای بسیج کرد. استفاده از شخصیت‌های تأثیرگذار همچون عمر بن سعد، شریح قاضی و ...، رواج شایعات گوناگون و نشر دروغ‌های پی در پی، تأثیر فراوانی در شهادت آن حضرت داشت.

روش دشمن در تمامی جنگ‌های ناجوانمردانه‌اش، بهره‌گیری از حربه خطرناک شایعه‌سازی است. در همین راستا شایعه خارجی^۲ بودن را مطرح کردند و عمرو بن حجاج، خطاب به لشکر نفاق فریاد زد: «لا ترتابوا فی قتل من مرق من الدین و خالف الامام»^۳ برای کشتن کسی (حسین) که از دین خارج شده و با امام (یزید) به مخالفت برخاسته، به خود تردیدی راه ندهید».

تأثیر این شایعه تا آنجا بود که در روز روشن و مقابل چشم مردم، اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله را به کوچه و بازار آوردند و به آنها تهمت «خارجی»

۱. عبدالکریم پاک‌نیا؛ *خاطرات ماندگار از خوبان روزگار*؛ ص ۱۱۱.

۲. «خارجی» یعنی کسی که علیه امام عادل خروج می‌کند.

۳. ابومخنف لوط بن یحیی؛ *وقعة الطف*؛ ص ۲۲۴.

زدند و گفتند: «أَتُوا بِرَأْسِ خَارِجِيٍّ خَرَجَ عَلَيَّ يَزِيدًا» سر یکی از خارجی‌ها را که بر یزید خروج کرده است آورده‌اند». این‌گونه بود که دشمن از همه ابزارهای تبلیغاتی خود برای مقابله با حضرت سیدالشهداء عَلَيْهِ السَّلَامُ استفاده کرد و فضایی را به‌وجود آورد که زمینه را برای کشتن فرزند رسول‌خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مهیا نمود. در حقیقت رسانه‌های مخالف اهل‌بیت عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ترور شخصیتی را مقدم بر ترور فیزیکی کرده و موفق به نگارش تاریخی وارونه شده بودند که در آن نامی از امام حسین عَلَيْهِ السَّلَامُ و خانه‌ای که او در آن زاده شده بود، نبود. همه این پیروزی‌های رسانه‌ای برای بنی‌امیه، به یمن سازش خواص خائن و سکوت خواص بی‌بصیرت و بی‌تفاوت بود.